МАКРОСОЦИОЛИНГВИСТИКА

2-дәріс. Тіл және қоғам: әлеуметтік құрылым мен тілдік жүйе

Білім беру бағдарламасы: Лингвистика | Магистратура, 2-курс | Оқыту тілі: қазақ тілі

Дәрістің мақсаты және оқу нәтижелері

• тіл және қоғам: әлеуметтік құрылым мен тілдік жүйе мәселелерін заманауи социолингвистикалық теориялар арқылы түсіндіру; тілдік жағдайды қоғамдық институттар, әлеуметтік топтар және саясат деңгейінде ғылыми тұрғыдан талдау дағдысын қалыптастыру.

• – тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар бойынша негізгі ұғымдарды түсіндіріп, нақты дерекке сүйеніп талдай алады.

• – әлеуметтік стратификация және тілдік капитал бойынша негізгі ұғымдарды түсіндіріп, нақты дерекке сүйеніп талдай алады.

• – қоғамдық домендердегі тіл таңдауы бойынша негізгі ұғымдарды түсіндіріп, нақты дерекке сүйеніп талдай алады.

Тірек терминдер

- Макросоциолингвистика (macrosociolinguistics)
- тілдік қауымдастық (speech community)
- тіл саясаты (language policy)
- тілдік практика (language practice)
- тілдік идеология (language ideology)
- домен (domain)
- тілдік мәртебе (language status).

1. Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар

Теориялық негіз және талдау өлшемдері

• Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар — макросоциолингвистикалық талдауда жеке сөйлеушінің тілдік таңдауын кең әлеуметтік құрылымдармен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік беретін мәселе. Зерттеуші ең алдымен талдау деңгейін анықтайды: жеке адам, әлеуметтік топ, мекеме, аймақ немесе мемлекет. Бір деңгейде байқалған заңдылықты екінші деңгейге автоматты түрде көшіруге болмайды. Мысалы, бір топтағы тілдік тәжірибе бүкіл қоғамның...

• Бұл тақырыпты түсіндіруде үш өлшемді ажырату маңызды. Біріншісі — нормативтік өлшем: заңдар, ережелер және ресми құжаттар. Екіншісі — тәжірибелік өлшем: адамдар мен мекемелердің тілді нақты қолдануы. Үшіншісі — идеологиялық өлшем: белгілі тілдің беделі, қажеттілігі немесе құндылығы туралы қоғамдық түсініктер. тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар мәселесін осы өлшемдердің біреуімен ғана түсіндіру талдауды тарылтады.

1. Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар — зерттеу тәсілі

Көрсеткіштер, себеп-салдар және әдіснама

• Ғылыми зерттеуде ұғымдардың операциялық анықтамасы қажет. Мысалы, «тілдің қоғамдық ықпалы» деген жалпылама тұжырымды қолданудың жиілігі, институционалдық қамтылуы, білім беру тіліндегі үлесі немесе ұрпақаралық берілуі сияқты өлшенетін көрсеткіштерге жіктеуге болады. Әр көрсеткіштің дереккөзі мен шектеуін ашық көрсету нәтижелердің тексерілуін қамтамасыз етеді.

• Себеп пен салдарды шатастырмау да маңызды. Тілге сұраныстың артуы еңбек нарығындағы өзгерістермен, білім беру мүмкіндіктерімен, көші-қонмен және мемлекеттік қолдаумен байланысты болуы ықтимал. Алайда олардың қайсысы шешуші фактор екенін тек салыстырмалы немесе бойлық деректер арқылы бағалауға болады. Сондықтан ғылыми қорытынды ықтимал түсіндірме мен дәлелденген нәтижені бөлек көрсетеді.

1. Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар — қолданылуы

Практикалық қолдану және талқылау

• Практикалық тұрғыдан тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар мәселесі білім беру, қоғамдық қызмет, медиа және цифрлық коммуникацияда көрінеді. Тілдік құбылысты түсіндіру үшін «кім, қай жерде, кіммен, қандай мақсатта және қандай тілде сөйлейді?» деген сұрақтарды қолдануға болады. Бұл сұрақтар зерттеу дизайнын нақтылап, саясат пен нақты қолданыс арасындағы алшақтықты байқауға көмектеседі.

• Талдау сұрағы: «Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар» мәселесін Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінде қандай көрсеткіштер арқылы зерттеуге болады?

2. Әлеуметтік стратификация және тілдік капитал

Теориялық негіз және талдау өлшемдері

• Әлеуметтік стратификация және тілдік капитал — макросоциолингвистикалық талдауда жеке сөйлеушінің тілдік таңдауын кең әлеуметтік құрылымдармен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік беретін мәселе. Зерттеуші ең алдымен талдау деңгейін анықтайды: жеке адам, әлеуметтік топ, мекеме, аймақ немесе мемлекет. Бір деңгейде байқалған заңдылықты екінші деңгейге автоматты түрде көшіруге болмайды. Мысалы, бір топтағы тілдік тәжірибе бүкіл қоғамның...

• Бұл тақырыпты түсіндіруде үш өлшемді ажырату маңызды. Біріншісі — нормативтік өлшем: заңдар, ережелер және ресми құжаттар. Екіншісі — тәжірибелік өлшем: адамдар мен мекемелердің тілді нақты қолдануы. Үшіншісі — идеологиялық өлшем: белгілі тілдің беделі, қажеттілігі немесе құндылығы туралы қоғамдық түсініктер. әлеуметтік стратификация және тілдік капитал мәселесін осы өлшемдердің біреуімен ғана түсіндіру талдауды тарылтады.

2. Әлеуметтік стратификация және тілдік капитал — зерттеу тәсілі

Көрсеткіштер, себеп-салдар және әдіснама

• Ғылыми зерттеуде ұғымдардың операциялық анықтамасы қажет. Мысалы, «тілдің қоғамдық ықпалы» деген жалпылама тұжырымды қолданудың жиілігі, институционалдық қамтылуы, білім беру тіліндегі үлесі немесе ұрпақаралық берілуі сияқты өлшенетін көрсеткіштерге жіктеуге болады. Әр көрсеткіштің дереккөзі мен шектеуін ашық көрсету нәтижелердің тексерілуін қамтамасыз етеді.

• Себеп пен салдарды шатастырмау да маңызды. Тілге сұраныстың артуы еңбек нарығындағы өзгерістермен, білім беру мүмкіндіктерімен, көші-қонмен және мемлекеттік қолдаумен байланысты болуы ықтимал. Алайда олардың қайсысы шешуші фактор екенін тек салыстырмалы немесе бойлық деректер арқылы бағалауға болады. Сондықтан ғылыми қорытынды ықтимал түсіндірме мен дәлелденген нәтижені бөлек көрсетеді.

2. Әлеуметтік стратификация және тілдік капитал — қолданылуы

Практикалық қолдану және талқылау

• Практикалық тұрғыдан әлеуметтік стратификация және тілдік капитал мәселесі білім беру, қоғамдық қызмет, медиа және цифрлық коммуникацияда көрінеді. Тілдік құбылысты түсіндіру үшін «кім, қай жерде, кіммен, қандай мақсатта және қандай тілде сөйлейді?» деген сұрақтарды қолдануға болады. Бұл сұрақтар зерттеу дизайнын нақтылап, саясат пен нақты қолданыс арасындағы алшақтықты байқауға көмектеседі.

• Талдау сұрағы: «Әлеуметтік стратификация және тілдік капитал» мәселесін Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінде қандай көрсеткіштер арқылы зерттеуге болады?

3. Қоғамдық домендердегі тіл таңдауы

Теориялық негіз және талдау өлшемдері

• Қоғамдық домендердегі тіл таңдауы — макросоциолингвистикалық талдауда жеке сөйлеушінің тілдік таңдауын кең әлеуметтік құрылымдармен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік беретін мәселе. Зерттеуші ең алдымен талдау деңгейін анықтайды: жеке адам, әлеуметтік топ, мекеме, аймақ немесе мемлекет. Бір деңгейде байқалған заңдылықты екінші деңгейге автоматты түрде көшіруге болмайды. Мысалы, бір топтағы тілдік тәжірибе бүкіл қоғамның тілдік ахуалын...

• Бұл тақырыпты түсіндіруде үш өлшемді ажырату маңызды. Біріншісі — нормативтік өлшем: заңдар, ережелер және ресми құжаттар. Екіншісі — тәжірибелік өлшем: адамдар мен мекемелердің тілді нақты қолдануы. Үшіншісі — идеологиялық өлшем: белгілі тілдің беделі, қажеттілігі немесе құндылығы туралы қоғамдық түсініктер. қоғамдық домендердегі тіл таңдауы мәселесін осы өлшемдердің біреуімен ғана түсіндіру талдауды тарылтады.

3. Қоғамдық домендердегі тіл таңдауы — зерттеу тәсілі

Көрсеткіштер, себеп-салдар және әдіснама

• Ғылыми зерттеуде ұғымдардың операциялық анықтамасы қажет. Мысалы, «тілдің қоғамдық ықпалы» деген жалпылама тұжырымды қолданудың жиілігі, институционалдық қамтылуы, білім беру тіліндегі үлесі немесе ұрпақаралық берілуі сияқты өлшенетін көрсеткіштерге жіктеуге болады. Әр көрсеткіштің дереккөзі мен шектеуін ашық көрсету нәтижелердің тексерілуін қамтамасыз етеді.

• Себеп пен салдарды шатастырмау да маңызды. Тілге сұраныстың артуы еңбек нарығындағы өзгерістермен, білім беру мүмкіндіктерімен, көші-қонмен және мемлекеттік қолдаумен байланысты болуы ықтимал. Алайда олардың қайсысы шешуші фактор екенін тек салыстырмалы немесе бойлық деректер арқылы бағалауға болады. Сондықтан ғылыми қорытынды ықтимал түсіндірме мен дәлелденген нәтижені бөлек көрсетеді.

3. Қоғамдық домендердегі тіл таңдауы — қолданылуы

Практикалық қолдану және талқылау

• Практикалық тұрғыдан қоғамдық домендердегі тіл таңдауы мәселесі білім беру, қоғамдық қызмет, медиа және цифрлық коммуникацияда көрінеді. Тілдік құбылысты түсіндіру үшін «кім, қай жерде, кіммен, қандай мақсатта және қандай тілде сөйлейді?» деген сұрақтарды қолдануға болады. Бұл сұрақтар зерттеу дизайнын нақтылап, саясат пен нақты қолданыс арасындағы алшақтықты байқауға көмектеседі.

• Талдау сұрағы: «Қоғамдық домендердегі тіл таңдауы» мәселесін Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінде қандай көрсеткіштер арқылы зерттеуге болады?

4. Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары

Теориялық негіз және талдау өлшемдері

• Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары — макросоциолингвистикалық талдауда жеке сөйлеушінің тілдік таңдауын кең әлеуметтік құрылымдармен байланыстыра қарастыруға мүмкіндік беретін мәселе. Зерттеуші ең алдымен талдау деңгейін анықтайды: жеке адам, әлеуметтік топ, мекеме, аймақ немесе мемлекет. Бір деңгейде байқалған заңдылықты екінші деңгейге автоматты түрде көшіруге болмайды. Мысалы, бір топтағы тілдік тәжірибе бүкіл қоғамның тілдік...

• Бұл тақырыпты түсіндіруде үш өлшемді ажырату маңызды. Біріншісі — нормативтік өлшем: заңдар, ережелер және ресми құжаттар. Екіншісі — тәжірибелік өлшем: адамдар мен мекемелердің тілді нақты қолдануы. Үшіншісі — идеологиялық өлшем: белгілі тілдің беделі, қажеттілігі немесе құндылығы туралы қоғамдық түсініктер. әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары мәселесін осы өлшемдердің біреуімен ғана түсіндіру талдауды тарылтады.

4. Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары — зерттеу тәсілі

Көрсеткіштер, себеп-салдар және әдіснама

• Ғылыми зерттеуде ұғымдардың операциялық анықтамасы қажет. Мысалы, «тілдің қоғамдық ықпалы» деген жалпылама тұжырымды қолданудың жиілігі, институционалдық қамтылуы, білім беру тіліндегі үлесі немесе ұрпақаралық берілуі сияқты өлшенетін көрсеткіштерге жіктеуге болады. Әр көрсеткіштің дереккөзі мен шектеуін ашық көрсету нәтижелердің тексерілуін қамтамасыз етеді.

• Себеп пен салдарды шатастырмау да маңызды. Тілге сұраныстың артуы еңбек нарығындағы өзгерістермен, білім беру мүмкіндіктерімен, көші-қонмен және мемлекеттік қолдаумен байланысты болуы ықтимал. Алайда олардың қайсысы шешуші фактор екенін тек салыстырмалы немесе бойлық деректер арқылы бағалауға болады. Сондықтан ғылыми қорытынды ықтимал түсіндірме мен дәлелденген нәтижені бөлек көрсетеді.

4. Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары — қолданылуы

Практикалық қолдану және талқылау

• Практикалық тұрғыдан әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары мәселесі білім беру, қоғамдық қызмет, медиа және цифрлық коммуникацияда көрінеді. Тілдік құбылысты түсіндіру үшін «кім, қай жерде, кіммен, қандай мақсатта және қандай тілде сөйлейді?» деген сұрақтарды қолдануға болады. Бұл сұрақтар зерттеу дизайнын нақтылап, саясат пен нақты қолданыс арасындағы алшақтықты байқауға көмектеседі.

• Талдау сұрағы: «Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары» мәселесін Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінде қандай көрсеткіштер арқылы зерттеуге болады?

Салыстырмалы талдау және кейс

• Университеттің ресми құжаттары, аудиториядағы сөйлеу тілі және бейресми студенттік чаттардағы тіл таңдауын салыстырыңыз.

• Әдістемелік ескерту: Институттың ресми нормасы нақты тілдік тәжірибемен әрдайым сәйкес келмейді.

• Кейсті талдау алгоритмі: (1) зерттеу нысанын анықтау; (2) салыстырылатын топтарды таңдау; (3) көрсеткіштерді операцияландыру; (4) ықтимал дереккөздерді бағалау; (5) балама түсіндірмелерді көрсету; (6) шектеулерді ескере отырып қорытынды жасау.

Магистранттарға арналған тапсырмалар

• • Тақырыпқа қатысты бір ғылыми мақаланың зерттеу сұрағын, әдісін және қорытындысын талдаңыз.

• • Қазақстан және өзіңіз таңдаған басқа ел бойынша екі көрсеткішті салыстыратын шағын зерттеу жоспарын жасаңыз.

• • Тілдік саясат пен нақты тілдік тәжірибе арасындағы ықтимал айырмашылыққа екі дәлел және бір қарсы уәж келтіріңіз.

Бақылау сұрақтары

- 1. тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар ұғымын қандай теориялық тұрғыдан түсіндіруге болады?
- 2. әлеуметтік стратификация және тілдік капитал ұғымын қандай теориялық тұрғыдан түсіндіруге болады?
- 3. қоғамдық домендердегі тіл таңдауы ұғымын қандай теориялық тұрғыдан түсіндіруге болады?
- 4. әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары ұғымын қандай теориялық тұрғыдан түсіндіруге болады?
- 5. Қарастырылған құбылысты зерттеу кезінде қандай этикалық және әдіснамалық шектеулер туындайды?

Қорытынды және ұсынылатын әдебиеттер

• Тіл және қоғам: әлеуметтік құрылым мен тілдік жүйе мәселесін зерттеу тілдің қоғамдық өмірдегі қызметін бір ғана лингвистикалық белгімен шектемей, әлеуметтік құрылым, институт, саясат және тілдік тәжірибе өзара әрекеттестігі арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді. Негізгі ғылыми талап — ұғымдарды нақтылау, дерек пен интерпретацияны ажырату және...

• Fishman, J. A. (1972). The Sociology of Language.

• Spolsky, B. (2004). Language Policy.

• Kaplan, R. B., & Baldauf, R. B. (1997). Language Planning from Practice to Theory.

• Haugen, E. (1966). Language Conflict and Language Planning.

Негізгі ұғымдарды жүйелеу

Тақырыптарды өзара байланыстыра талдау

Зерттеу бағыты

Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар. Бұл мәселені қоғамдық институттар мен тілдік қауымдастық аясында қарастырыңыз.

Салыстырмалы қыр

Әлеуметтік стратификация және тілдік капитал. Ресми реттеу мен күнделікті тілдік қолданыс арасындағы айырмашылықты анықтаңыз.

Әлеуметтік контекст

Қоғамдық домендердегі тіл таңдауы. Тілдің беделі, әлеуметтік сұраныс және қолжетімді ресурстар арасындағы ықтимал байланыстарды талдаңыз.

Макродеңгейдегі талдау үлгісі

Дәріс мазмұнына сүйенген зерттеу логикасы

1. Нормативтік өлшем

Тілге қатысты заңдар, ережелер, институционалдық құжаттар және ресми талаптар қандай?

2. Тәжірибелік өлшем

«Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары» аясында адамдар мен мекемелердің нақты тілдік практикасы қалай көрінеді?

3. Идеологиялық өлшем

Қоғамда тілдің беделі, қажеттілігі және құндылығы туралы қандай түсініктер бар?

4. Дәлел мен шектеу

Қолданылу жиілігі, институционалдық қамту және ұрпақаралық берілу сияқты көрсеткіштерді дереккөздерімен бағалаңыз.

Магистранттарға арналған талдау тапсырмасы

Қолданбалы жұмыс және қорытынды рефлексия

Кейс

Қазақстандағы жоғары оқу орнын мысалға алып, «Тілдік қауымдастық және әлеуметтік институттар» және «Әлеуметтік өзгерістердің тілдік салдары» мәселелерін салыстырыңыз.

Зерттеу сұрағы

Тіл саясаты мен нақты тілдік тәжірибенің арасында қандай сәйкестік немесе алшақтық байқалады?

Әдіс және дәлел

Құжат талдауы, сауалнама не сұхбат арқылы жиналатын деректерді ұсыныңыз; себеп-салдар туралы асығыс қорытынды жасамаңыз.